

Bakara Suresinde Kadının Tanıklığını Unutkanlıkla İlişkilendiren Yorumların Eleştirisi

Critique of Interpretations Linking Women's Testimony to Forgetfulness in Surah Al-Baqarah

Ahmet Aydın*

Geliş Tarihi/Received: 29.03.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 07.06.2024

Öz: Borçla ilgili Bakara 282. ayette iki erkek veya bir erkekle iki kadının tanıklığına yer verilmektedir. Klasik dönem İslam alimleri ayette yer alan “en-tadille ihdâhumâ fetüzekkira ihdâhuma'l-uhrâ” ifadesini kadının unutmaması halinde diğerinin ona hatırlatması şeklinde yorumlamışlardır. Modern dönem İslam araştırmacıları da iki kadının tanıklığını unutmaya ilişkilendirmeye devam etmişlerdir. Bu makale, kadınların unutkanlığı sebebiyle bir erkeğe karşılık iki kadın tanığın zikredildiğine dair görüşün eleştirisini ve ayetin geçmiş psiko-sosyal koşullar ekseninde yeniden değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Kadının erkeğe kıyasla unutkan olduğunu ileri sürmek biyolojik ve fizyolojik açıdan uygun görülmemektedir. Ayrıca Kuran-ı Kerim’de unutmaya “dalâl” yerine “nisyân” kavramıyla ifade edilmektedir. Bu nedenle geçmiş dönem koşullarında kadının genelde erkeklerin yer aldığı mahkeme ortamına tek başına çıkması halinde yaşayacağı heyecanın yatıştırılması bağlamında ayette ona destek olacak bir kadının bulunmasına temas edildiği söylenebilir. Bu bağlamda ayette yer alan “dalâl” kavramı “heyecana kapılıp şaşırma” anlamında olduğundan “fetüzekkira” lafzının “nasihat etme (teskin etme)” şeklinde değerlendirilmesi, kanaatimizce, daha isabetlidir.

Anahtar Kelimeler: Tanıklık, Kadın, Unutkanlık, Yorum, Eleştiri.

Abstract: When talking about testimony in verse 282 of Baqara regarding debt, it is mentioned that two men or two women together with a man are witnesses. Islamic scholars of the classical period interpreted the expression “en-tadille ihdâhuma fetüzekkira ihdâhuma'l-uhra” in the relevant verse as meaning that if one of the

* Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, ahmetay81@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7164-6149.

women forgets, the other reminds her. Modern Islamic researchers have also continued to associate the testimony of the two women with forgetting. This article aims to criticize the view that two female witnesses are mentioned instead of one man due to women's forgetfulness, and to re-evaluate the verse on the basis of past psycho-social conditions. Suggesting that women are more forgetful than men does not seem appropriate from a biological and physiological standpoint. Additionally, in the Quran, forgetfulness is expressed with the term "nisyan" rather than "dalāl". Therefore, it can be said that the verse refers to the presence of another woman to support her in the context of calming the anxiety a woman might experience if she were to appear alone in a courtroom setting, which was predominantly occupied by men in past conditions. In this context, since the concept of "dalāl" in the verse means "to be caught up in excitement and surprise", in our opinion, it is more accurate to evaluate the word "fetüzekkira" as "advice (to calm down)".

Keywords: Testimony, Woman, Forgetfulness, Comment, Criticism.

Giriş

Bakara suresinde kadının tanıklığına temas eden 282. ayet, Kuran-ı Kerim'de yer alan en uzun ayettir. Bu makalede ilgili ayet kadının tanıklığı bağlamında incelenecektir. Makalenin odaklandığı nokta, ilgili ayette yer alan "en-tadille ihdâhumâ fetüzekkira ihdâhuma'l-uhrâ" ifadesidir. Ayette borç konusunda iki erkek şahit bulundurulması tavsiye edilmekte, iki erkek tanık bulunmadığı takdirde bir erkekle iki kadının tanıklığının geçerli olacağı belirtilmektedir. İki kadının tanıklığından bahsedildikten sonra ayette "en-tadille ihdâhumâ fetüzekkira ihdâhuma'l-uhrâ" ifadesi yer almaktadır. Genelde İslam alimleri ilgili cümlede geçen "tadille" ve "fetüzekkira" ifadelerinden hareketle "bir kadın unuttuğunda diğeri ona hatırlatsın" şeklinde metni yorumlamışlar ve bir erkek yerine iki kadının tanıklık yapmasını kadınların unutkanlığıyla açıklamaya çalışmışlardır.

Erkeğe kıyasla kadının unutkan olduğuna dair yaklaşımlar biyoloji-fizyoloji kanunlarıyla uyumlu gözükmemektedir. Kadınların içinde ileri derecede unutkan kişiler yanında üst düzey hafızaya sahip olanlar bulunabilir. Aynı durum erkekler için de geçerlidir. Bu durumda kadının unutkan olması sebebiyle bir erkeğe karşılık iki kadının tanık olarak kabul edildiğini ileri sürmek eleştiriye açıktır. Buna rağmen ilgili yaklaşımın klasik dönem tefsirlerinde ve diğer dini eserlerde etkili olduğu görülmektedir. Modern dönemde de ayet kadının unutkanlığı bağlamında ele alınmaktadır.

Bu makalede öncelikle klasik dönem alimlerinin ayeti değerlendirmesi, kadının tanıklığı-unutkanlığı arasında ilişki kurmaları ve bunun sebepleri üzerinde durulacaktır. Bunun akabinde günümüzde ayetin değerlendirilmesine yer verilecektir. Son olarak ayetle ilgili kanaatimiz sunulacaktır.

1. Kadının Tanıklığı Konusunda Klasik Dönem İslam Âlimlerinin Görüşleri

Borçla ilgili ayeti inceleyen Mâtürîdî (ö. 388/944), kadınların tabiatları itibarıyla yanılma ve gaflete meyilli olduklarını, bu nedenle unuttuklarında bunu hatırlatacak diğer bir kadın tanığa ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmektedir.¹ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) de, ayet bağlamında unutmanın genelde kadınların tabiatı olduğunu belirtmektedir.² Serahsî (ö. 483/1090), kadınların had davalarında tanıklıklarının kabul edilmeyeceğini belirtirken, ilgili ayeti zikrederek onlarda genelde unutma ve şaşırma halinin bulunduğu, hafızalarının zayıflığına ve anlayışlarının azlığına yer vermektedir.³ Kadınların unutkanlığı sebebiyle ceza hukuku alanında tanıklığının kabul edilmeyeceğine dair görüş tetkike muhtaçtır.

Kadının ceza davalarında tanık kabul edilmeyeceği, bütün fakihlerin ittifak ettiği bir husus değildir. Örneğin, Atâ (ö. 114/732) ve Hammâd b. Ebî Süleymân (ö. 120/738), kadınların had cezalarında tanıklığını geçerli kabul etmektedir.⁴ Kadınların ceza davalarında tanıklığını kabul etmeyenler de bazı açılardan konuyu farklı değerlendirmektedir. Örneğin Hanefi mezhebinde kadının tanıklığı, kısas cezasının uygulanmadığı bütün öldürme eylemlerinde geçerlidir.⁵ Maliki mezhebinde kadının tanıklığı hata ile öldür-

¹ Muhammed b. Muhammed Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-Sünne*, thk. Mecdi Basellum (Beirut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 2/282-286.

² Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 7/99.

³ Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1324-1331), 16/114.

⁴ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir fi fikhî's-Şâfiî*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 17/7.

⁵ Serahsî, *Mebsût*, 26/105; Ebû Bekr b. Mesûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982) 6/279.

mede kabul edilir.⁶ Şafî mezhebinde, kadınların tanıklığı hata ile yaralama ve kısasın uygulanmadığı kasten yaralamalarda itibara alınır.⁷

Kisasın uygulanmadığı öldürme ve yaralama suçlarında ve bazı fakihler tarafından had suçlarında kadının tanıklığı kabul edilmektedir. Bu, ceza davalarında kadının tanıklığının bütünüyle reddedilmediğini göstermektedir. Kisasın gerektiği amden öldürme fiilinde kadınların tanıklığı kabul edilmezken, diğer öldürme fiillerinde yaptırım malî olduğundan (diyet) kadınların erkeklerle birlikte tanıklığının itibara alınması⁸, konunun yaptırımla ilişkisini göstermektedir. Benzer şekilde, bir erkekle iki kadının hırsızlık suçuna tanık olması halinde, faile had cezası uygulanmayıp malın geri verilmesi, bu bağlamda değerlendirilebilir.⁹ Bu durumda kadının ceza davalarında tanıklığının reddedilmesi değil; onun tanıklığının ağır cezaların düşürülmesinde gerekçe olarak kullanıldığından bahsedilebilir. Nitekim fıkhîta had ve kısas cezalarının ağırlığı sebebiyle mümkün oldukça onların tatbikine engel olunmaktadır.¹⁰ Suçun oluşumuna dair şüphe gerekçesiyle tanıklık üzerine tanıklık ve hakimlerden birinin diğerine gönderdiği yazılı belgelerin kısas cezasında itibara alınmaması vb. durumlar bununla ilişkilidir.¹¹

Ceza davalarında kadının tanıklığıyla ilgili önemli bir husus, sadece onların bulunduğu mekanlarda beden, mal veya namusla ilgili davalarda beyanlarının dikkate alınmasıdır.¹² Bu durumda cinsiyet farklılığının ceza davalarında tanıklığın reddine sebep olmadığı anlaşılmaktadır. Kadınların medeni usul hukukunda (muâmelât) iki tanık olarak bulunmalarının gerekçesi olarak, onların unutkanlığına yer verilmesi ise ayrıca tetkike muhtaçtır.

2. Kadınların Unutkanlığına Dair Yorumların Arka Planı ve Modern Dönemde Ayetle İlgili Değerlendirmeler

⁶ Abdüsselâm b. Saîd Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 4/4.

⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs Şâfî, *Kitâbü'l-Ûm* (Beyrut: Dâru'l- Marife, ts.), 7/49.

⁸ Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, (Kahire, y.y., 1966), 6/568.

⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 9/69.

¹⁰ Bu konuda bkz. Ahmet Aydın, *Hanefî Fıkıh Literatüründe Öldürme Suçunun Maddî ve Manevî Unsurlarıyla İlgili Kavramların Gelişimi (Hicrî 4-9. Asırlar)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2013), 17-21.

¹¹ Serahsî, *Mebûsât*, 26/105.

¹² Şemseddîn Muhammed İbn Kayyım el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-müvakkûn an rabbi'l-âlemîn*, thk. Muhammed Mutasım (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1998), 4/173.

Kadınların genelde yanılma ve unutmaya meyilli olduklarına dair yaklaşıma İslam alimlerini sevk eden iki husus olduğu kanaatindeyiz. Bunlardan biri, kadınların zihinsel melekeler hususunda daha zayıf olduğunu belirten rivayetlerdir. Diğer ise ayetin değerlendirilmesinde bazı dilsel unsurlardır.

Ayette yer alan “dalâl” kavramına unutmama anlamının verilmesinde Hz. Peygamber’e (as) isnat edilen “kadının aklı açıdan eksik olduğuna” dair hadisin¹³ etkili olduğu ileri sürülmektedir.¹⁴ Bu bağlamda İslam alimlerinin ayeti yorumlarken akıl açısından eksik gördükleri kadını unutkan olarak değerlendirdikleri söylenebilir. Diğer taraftan ilgili hadis sübût ve delalet açısından eleştirilmektedir.¹⁵ Kanaatimizce, kadının hafıza, anlayış gibi zihinsel melekelerinin erkekten daha zayıf olduğuna dair ifadeleri, Hz. Peygamber’in sözü olarak kabul etmek yerine; o günkü toplumun bir anlayışı olarak değerlendirmek isabetli gözükmektedir.

Bir erkeğe kıyasla iki kadının tanık olarak kabul edileceği, bunun sebebinin kadınların unutmaması olduğuna dair görüşe İslam alimlerini sevk eden diğer husus dille ilişkilidir. İlgili ayette geçen “en-tadille ihdâhuma fetüzekkira ihdâhüma'l-uhra (أن تضل إحداهما فتذكر إحداهما الأخرى)” cümlesinde yer alan “tadille” kelimesi, klasik dönemde¹⁶ unutmama olarak yorumlanmıştır. Müfessirlerin “tadille” lafzını “unutmama” şeklinde değerlendirme sebebi, kanaatimizce, cümlede yer alan “fetüzekkira” ifadesinin hatırlatma anlamına gelmesidir. Hatırlatmanın olduğu yerde, unutmamanın bulunduğu düşünülmekte ve “tadille” lafzına unutmama anlamı verilmektedir. Ancak Kuran-ı Kerim’de unutmamayı ifade eden “nisyân” kavramıdır ve bu kökten türeyen kelimeler birçok ayette zikredilmektedir. Örneğin Bakara sûresi 106. ayette “Biz bir ayeti nesheder veya unutturursak (nunsihâ), onun daha hayırlısını veya benzerini getiririz” buyrulmaktadır. Tevbe sûresi 67. Ayette münafıkların Allah’ı unutmaları sebebiyle, Yüce Allah’ın onları unuttuğuna yer verilmek-

¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh* (İstanbul, Dârü’t-Tibâati’l-Âmire, 1315), “Hayız”, 6 (No. 298).

¹⁴ Nihat Dalgın, “Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Naslardaki Düzenlemenin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 14.

¹⁵ Dalgın, “Kadın ve Erkeğin Şahitliği”, 15.

¹⁶ Örnek olarak bkz. Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, 2/282-286; Serahsî, *Mebûsât*, 16/114. Tefsirlerde ayetin anlamıyla ilgili görüşler konusunda bkz. Tuğba Uydaş, “Geleneksel Ve Çağdaş Tefsirlerde Kadının Şahitliği Meselesi”, *Uluslararası II. Din ve İnsan Sempozyumu (İstanbul: y.y., 2021)*, 767-779.

tedir. Kuran-ı Kerim’de unutmada konusunda “nisyân” kökünden türeyen kelimelere yer verildiğine göre “tadille” lafzını farklı şekilde anlamlandırmak isabetli gözükmemektedir. Ayette geçen “dalâl” kavramı şaşırma, yolunu kaybetme anlamındadır.

Bazı modern tefsirciler ayetteki “tadille” kelimesine “şaşırma” anlamı vermişlerdir. Örneğin Ateş, “Kadınlardan biri şaşırırsa diğeri ona hatırlatsın” şeklinde ayeti çevirmiştir. Bununla birlikte tercümesinde “hatırlatma” kavramına yer verdiği için “unutma” bağlamında meseleyi inceleyen Ateş, birçok şeyle meşguliyetin kadınların zihnini yorup onları ilgilendirmeyen işleri kendilerine unutturacağını belirtmiştir. Unutma ihtimalinden dolayı ayette “biri şaşırıp unuttuğu zaman diğeri hatırlatsın” denilerek iki kadının tanıklığının emredildiğini ileri sürmüştür.¹⁷ Reşid Rıza (1865-1935), “dalâl” ve “nisyân” kavramlarının farklılığını vurgulamakla birlikte “unutma” ekseninde analizlere yer vermiştir.¹⁸ Bulaç, “dalâl” kavramı için “şaşırma” anlamını isabetli bulmuş, bununla birlikte “unutma” ekseninde değerlendirmeler yapmıştır. Bu bağlamda okuma-yazma oranının artmasıyla kadınların hafızalarının güçlendiğini ileri sürmüştür.¹⁹ Eğitimin kişinin hafızasını güçlendireceğine dair görüş eleştiriye açıktır. Eğitim kişinin bilgi seviyesini artırır, ancak hafıza gücünü arttırmaz. Diğer taraftan hafızada depolanan bilginin artışı, hatırlamayı zorlaştırmaktadır. Nitekim yaşlılıkla birlikte hatırlama azalmaktadır. Zira geçen zaman içinde depolanan bilgi miktarı artmaktadır. Diğer taraftan bellek gücü, zeka gibi doğuştan gelen bir yetektir ve kalıtım faktörü onun üzerinde daha etkilidir.

Bazı alimler, kadınların tanıklığı bağlamında psiko-sosyal izahlara yer vermektedir. Örneğin Yazır (1878-1942), kadında enfüsiyetin (içe dönük olma) hakim olduğunu, bu nedenle ticari meseleler gibi dış dünyadaki olaylar sebebiyle telaşa kapılacağına yer vermektedir. Ayrıca o, kadının doğasında duygusallığın hakim olduğunu, bu nedenle onlarda aşırı heyecan ve etkilenenmenin görüldüğünü belirtmiştir. Bununla birlikte Yazır, aşırı heyecanın, duygusallığın kadında unutmaya sebep olduğunu belirterek konuyu unut-

¹⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 1/491.

¹⁸ Reşid Rıza, *Tefsirü'l-Menâr*, Hey’etü'l-Mısriyye el-Âmme (Kahire: y.y., 1990), 3/103-105.

¹⁹ Ali Bulaç, “Mekasidu’ş-Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu”, *İslâmî Araştırmalar* 10/4 (1997), 290-291.

mayla ilişkilendirmektedir.²⁰ Heyecan, şaşırma anlamı ekseninde ayeti değerlendirenlerin “unutma” kavramına bir şekilde değinmeleri problemlidir. Unutma bağlamında ayetin değerlendirilmesinde eleştiriye açık diğer bir husus, kadının aşına olmadığı konularda unutmamasının doğal olduğuna dair yaklaşımdır. Bu bağlamda, kadınların geçmiş dönemlerde ticari konularla daha az meşgul olmaları sebebiyle birinin unutmaması halinde diğerinin ona hatırlatacağı ileri sürülmektedirler.²¹ Benzer şekilde kadının tecrübe sahibi olmaması ve psikolojik, biyolojik koşullar etkisiyle heyecana kapılacağı, şahitlik heyecandan uzak durup soğukkanlılığı gerektirdiğinden kadınlardan biri unuttuğunda diğerinin ona hatırlatmasının önemine vurgu yapılmaktadır.²² Kadının fitratına uygun konularda hafızasının erkekten daha kuvvetli olduğu ve onun tanıklığının erkeğe denk kabul edildiğine dair görüş de bu bağlamda değerlendirilebilir.²³ Doğru metot takip edilmediğinde varılan netice yanlış olmaktadır. Unutma fizyolojik, biyolojik bir durumdur. Bir konuda tecrübesizlik ise farklıdır. Bir şeyle az meşguliyet o konuda hafızanın zayıflığını göstermez. Ayrıca bir konuda tecrübe sahibi olmak hafızayı güçlü kılmaz. Diğer taraftan bir konuda tecrübesizlik, kişiyi hataya sevk edebilir.²⁴ Kanaatimizce, unutma gibi tecrübesizlik konusunun da ayetle ilişkisi bulunmamaktadır. Nitekim kadınların ticari konulara ilgi ve tecrübesinin azlığına ayette yer verilmemektedir. Ayrıca iki kadının tanıklığının geçerli olduğu konular, sadece ticaretle ilişkili değildir. Örneğin Hanefiler, kadınların aile hukukunda tanık olarak dinleneceği kanaatindedir.²⁵ Ayetin unutmayla ilişkilendirilmesi ispat hukuku açısından da problem teşkil etmektedir. Örneğin, Ebu Hanife tanıklık yapacağı olayı hatırlamayan kişinin ifadesini hiçbir şekilde kabul etmez. İmameyn, olayı hatırlamayan

²⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: y.y., ts.), 2/260-262.

²¹ Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 3/104; Sahip Beroje, “Günümüz İspat İmkanları ve Anlayışı Işığında Kadının Şahitliğinin Yeniden Değerlendirilmesi” *EKEV Akademik Dergisi* 8/19 (2004), 117; İlhami Güler, “Kur’and’da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri”, *İslami Araştırmalar* 10/4 (1997), 301.

²² Nejla Akkaya, “İslam Hukuku’nda Kadının Siyasi Hakları”, *İslami Araştırmalar* 10/4 (1997), 233.

²³ Beroje, “Günümüz İspat İmkanları”, 111-134.

²⁴ Zeynel Abidin Aydın, “Kadının Şahitliğiyle İlgili Ayetlerin Tefsirlerdeki Yansımalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/3 (2014), 113.

²⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 16/115.

tanığın herhangi bir evrak üstünde ismini, yazısını görüp tanınması halinde tanıklığını geçerli kabul etmektedir. Diğer taraftan Ebu Hanife bu şahitliği de itibara almaz.²⁶ Unutma-ispat hukuku ilişkisine dikkat çeken Yazır, hatırlatmanın hakimin önüne gelmeden önce olması gerektiğine temas etmektedir. Zira hakimin önünde hatırlatmanın tanıklığı geçersiz kılabileceğini belirtmektedir.²⁷ Mahkemeye çıkmadan önce gerçekleşen unutma önemsiz olduğundan, kanaatimizce, ayette bu gerekçeyle ilgili hususa yer verildiğini ileri sürmek isabetli gözükmemektedir. Bu nedenle, ayetin unutmayla ilişkisinin bulunmadığı kanaatindeyiz.²⁸

3. Kadınların Tanıklığıyla İlgili Ayetin Psiko-Sosyal Açıdan Analizi

İki kadının tanıklığını onların unutkanlığıyla gerekçelendirmenin birçok açıdan eleştiriye açık olduğu görülmektedir. Bu durumda ayetin farklı şekilde yorumlanması (tevil) gerekmektedir. Müfessirler, ayetteki “tadille” kavramını “fetüzekkira” lafzına göre yorumlamışlardır. Yani “fetüzekkira” lafzının “hatırlatma” anlamına gelmesine binaen, “tadille” kavramını “unutma” bağlamında değerlendirmişlerdir. Ancak “tadille” unutma değil; şaşırma anlamındadır. Bu durumda müfessirlerin takip ettiği metodun aksine, “fetüzekkira” lafzını “tadille” kavramı ekseninde değerlendirmek isabetli gözükmektedir. Nitekim “fetüzekkira” hatırlatma dışında nasihat etme, öğüt verme anlamına gelmektedir. Kuran-ı Kerim’de Hz. Peygamber’e hitaben “Öğüt ver (fezekkir), zira öğüt, nasihat müminlere fayda verir” buyrulmaktadır.²⁹

Kanaatimizce, ayette kadının şaşırması; heyecanlanıp telaşa kapılması anlamındadır. Bu nedenle, kadının bir şeyi unutması veya olayları karıştırması şeklinde bir zihin hali yaşadığı düşünülemez. Zira bu, şahitliğin reddine sebebiyet verir. Heyecan halini yaşayan kadına diğerinin nasihat etmesi de onu sakinleştirmeye ilişkilidir. Zira öğüt vermenin, nasihat etmenin bu yönü bulunmaktadır. Nitekim bireylere zor durumlarında, örneğin, yakınlarını kaybettiği zamanlarda yapılan nasihatler, vaazlar daha ziyade teselli verme, sakinleştirmeye ilişkilidir.

²⁶ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 6/272.

²⁷ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 2/260-262.

²⁸ Mâtürîdî ise, zikredildiğinde meseleyi hatırlayan kişinin tanıklığının kabulüne ilgili ayetin delil olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan mesele kendisine haber verildiğinde hatırlamayan kişinin tanıklığı dinlenmez (Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, 2/282-286).

²⁹ ez-Zâriyât 51/60.

Yukarıdaki hususlar ekseninde, kadının normal insanların dahi heyecan duyduğu ve genelde erkeklerin bulunduğu mahkeme ortamında telaşa kapılması ihtimaline binaen yaşayacağı stresi hafifletmek için destek alacağı bir kadının yanında bulunmasının önemine ayette vurgu yapıldığı söylenebilir. Nitekim erkeklerden farklı olarak kadınlar birbirinden güç alır, destek bulur. Kadınların iletişimi paylaşım amacıyla erkeklerin ise, bilgi vermek ve problem çözmek amacıyla yapmaları³⁰ bu bağlamda önemlidir.

İki kadının tanıklığı, Duhâ suresinde yer alan bir ayet ekseninde farklı bir açıdan değerlendirilebilir: Duhâ suresinde Hz. Peygamber'e hitaben "O, yolunu şaşırdığını (dâllen) görüp sana yol gösterdi (fehedâ)" buyrulmaktadır.³¹ Kadının tanıklığıyla ilgili "en-tadille ihdâhumâ fetüzekkira ihdâhumâ'l-uhrâ" cümlesi, her iki ayette "dalâl" kavramına yer verilmesi açısından benzerlik arz etmektedir. Diğer taraftan tanıklıkla ilgili ayette "fetüzekkira", Duhâ suresinde "fehedâ" lafzı geçmektedir. "Zikr" ve "hidâyet" farklı kavramlardır. Bununla birlikte "fetüzekkira" lafzının nasihat, vaaz anlamına geldiği, vaaz kavramında irşâd, yani yol gösterme anlamının bulunduğu görülmektedir. Nitekim nasihat verilen kişilere rehberlik yapılmaktadır. Ayet bağlamında, kadınlardan biri şaşırdığında diğeri ona yol gösterir. Burada şaşırma, olayları birbirine karıştırma gibi tanıklığın reddine sebep olacak durumlar değildir. Kadının heyecan sebebiyle telaşlanması, donakalması, nereden başlayacağını bilememesi halidir. Diğer kadının nasihati, onu teskin etmesi bu bağlamda yol gösterici olacaktır.

Bazı tefsirlerde Duhâ suresindeki 7. Ayetteki "dâlle" kelimesinin çölde yanında diğerlerinin bulunmadığı tek ağaç anlamına geldiği belirtilmektedir.³² Bu bağlamda çölde tek kalmış ağaca benzer şekilde, bir zamanlar Hz. Peygamberin (as) kendisini yalnız hissettiği, çıkış yolu bulamadığı, şaşırdığı, bu durumda Allah Teâlâ'nın ona yol göstererek, rehberlik yaptığı anlamına ulaşırız. Tanıklıkla ilgili ayette ise "dâlle" kelimesi geçmemektedir. Bununla birlikte tanıklıkla ilgili ayette yer alan "tadille" fiilinde yolunu kaybetme, kaybolma anlamı bulunmaktadır. Yolunu kaybeden kişi, yalnızlık hisseder. Bu, özellikle çöl ortamında daha belirgindir. Diğer taraftan kalabalık içinde

³⁰ <https://www.niluferailedanismanlik.com/hizmetlerdetay.php?link=iletisimde-cinsiyet-farkliliklari-113659&dil=turkce>.

³¹ Duhâ 93/7.

³² Muhammed b. Ahmed Kurtubi, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-kurân*, thk. Ahmed Abdülalim Berduni (Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-Arabî li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1967), 20/98.

de fertlerin yalnızlığı söz konusu olabilir. Örneğin, dilini bilmediği yabancı bir ülkede kişi kalabalıkların arasında yalnızdır. Genelde sadece erkeklerin bulunduğu mahkeme ortamına kadının tek şahit olarak çıkması halinde muhtemelen hissedeceği en önemli duygu, yolunu kaybetmiş kişi örneğinde olduğu gibi “yalnızlık” olacaktır. Genelde erkeklerin bulunduğu mahkemede yanındaki kadının nasihatı, hatta sadece mevcudiyeti dahi diğerine destek olacak, yalnız kaldığını hissettirmeyecektir. Ayette “fetüzekkira'l-uhrâ” yerine “fetüzekkira ihdâhuma'l-uhrâ” ifadesinin zikredilmesi, kadınların birbirine destek olması bağlamında düşünülebilir.

iki kadının tanıklığını “fetüzekkira” lafzı ekseninde farklı şekillerde izah etmenin çelişkiler içerdiği düşünülmemelidir. Zira “fetüzekkira” lafzı nasihat bağlamında değerlendirildiğinde, sakinleştirme, yol gösterme, destek olma anlamlarının hepsini içermektedir, bunların tümüyle ilişkilidir. Nitekim bu anlamlardan bağımsız bir nasihat, öğüt düşünülemez.

Sonuç

Bir erkeğe karşılık iki kadın tanığın bulunmasına temas eden ayetteki “entadille ihdâhumâ fetüzekkira ihdâhuma'l-uhrâ” ifadesi klasik dönem alimleri tarafından “kadınlardan birinin unutmaması halinde diğerinin ona hatırlatması” şeklinde yorumlanmıştır. Modern dönem bilginleri de önemli ölçüde meseleyi kadınların unutkanlığıyla ilişkilendirmişlerdir. Kadınların unutkanlığı ekseninde meseleye yaklaşılması, kanaatimizce, biyoloji kanunları yanında ayetin metniyle de uyumlu gözükmemektedir. Zira ayette yer alan “tadille” unutmama değil; şaşırma anlamına gelmektedir. Bunun yanında “fetüzekkira” ifadesini hatırlatma yerine nasihat verme anlamıyla değerlendirmek isabetli gözükmemektedir. Sonuç olarak “kadının alışkın olmadığı mahkeme ortamında heyecanlanıp şaşırması sebebiyle yanında bulunan kadının nasihat ederek diğerini teskin etmesi, ona destek olması, yol göstermesi,” şeklinde ayeti yorumlamak, metne ve o günkü psiko-sosyal koşullara uygun gözükmemektedir. Diğer taraftan günümüzde kadının sosyal hayatın içinde olması sebebiyle mahkemede kapılacağı heyecanın erkeğin hissedeceği telaştan önemli derecede farklı olduğu düşünülemez. Nitekim mahkemeye çıkmak bir yana adli makamlardan gelen bir yazı dahi, anlaşılınca kadar erkeği de strese sokabilir. Bu durumda günümüzde bir erkeğe karşılık iki kadının tanıklığını zorunlu kılmak kolay gözükmemektedir.

Kaynakça

- Akkaya, Nejla. "İslam Hukukunda Kadının Siyasi Hakları". *İslami Araştırmalar*, 10/4 (1997), 228-241.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Aydın, Ahmet. *Haneî Fıkıh Literatüründe Öldürme Suçunun Maddî ve Manevî Unsurlarıyla İlgili Kavramların Gelişimi* (Hicrî 4-9. Asırlar). İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2013.
- Aydın, Zeynel Abidin. "Kadının Şahitliğiyle İlgili Ayetlerin Tefsirlerdeki Yansımalarına Eleştirel Bir Bakış". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/3 (2014), 95-121.
- Beroje, Sahip. "Günümüz İspat İmkanları ve Anlayışı Işığında Kadının Şahitliğinin Yeniden Değerlendirilmesi". *EKEV Akademi Dergisi* 8/19 (2004), 111-134.
- Bulaç, Ali. "Mekasidu's-Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu". *İslâmî Araştırmalar* 10/41(997), 279-295.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'us-Sahîh*. İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1315.
- Dalgın, Nihat. "Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Naslardaki Düzenlemenin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 1-38.
- Güler, İlhami. "Kur'an'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri". *İslami Araştırmalar* 10/4 (1997), 296-303.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddü'l-Muhtâr*. Kahire: y.y., 1966.
- İbn Kayyim, Şemseddîn Muhammed el-Cevziyye. *İ'lâmu'l-müvakkûn an rabbi'l-âlemîn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mesûd b. Ahmed. *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982.
- Kurtubi, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li-Ahkâmi'l-kurân*. tsh. Ahmed Abdülalim Berduni. Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-Arabî li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1967/1387.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed Ebû Mansûr. *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*. thk. Mecdi Basellum. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr fi fihri's-Şâfi'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Râzî, Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsirü'l-Menâr*. Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme. Kahire: y.y., 1990.

Sahnûn, Abdüsselâm b. Saîd Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Serahsî, Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1324-1331.

Şâfîî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs. *Kitâbü'l-Üm*. Beyrut: Dâru'l- Marife, ts.

Uydaş, Tuğba. “Geleneksel Ve Çağdaş Tefsirlerde Kadının Şahitliği Meselesi”. Uluslararası II. Din ve İnsan Sempozyumu. İstanbul: Sonçağ Yayıncılık, 2021, 767-779.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul: y.y., ts.

İnternet Kaynakları

<https://www.niluferailedanismanlik.com/hizmetlerdetay.php?link=iletisim-de-cinsiyet-farkliliklari-113659&dil=turkce>.